

ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΟΓΟΣΚΟΥΦΗΣ

Το βιβλίο του Σωτήρη Ριζά αποτελεί μια σημαντική και πρωτότυπη συμβολή στη μελέτη της ακαδημαϊκής, δημόσιας και πολιτικής διαδρομής μιας από τις πλέον emblematic μορφές της νεότερης ελληνικής οικονομικής ιστορίας: του Ξενοφώντος Ζολώτα. Ο Ζολώτας υπήρξε διακεκριμένος οικονομολόγος, μακροχρόνιος διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, ακαδημαϊκός δάσκαλος, αλλά και πολιτικό πρόσωπο, καθώς διετέλεσε υπουργός και, σε μια κρίσιμη συγκυρία, πρωθυπουργός της χώρας. Η επιρροή του στη διαμόρφωση της οικονομικής σκέψης και της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα υπήρξε βαθιά και διαχρονική.

Ο συγγραφέας επιχειρεί με επιτυχία να αναδείξει τη συμβολή του Ζολώτα τόσο στο επίπεδο των ιδεών όσο και στο επίπεδο της εφαρμοσμένης πολιτικής, από την περίοδο του Μεσοπολέμου έως την αποχώρησή του από την ενεργό δράση στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η δομή του βιβλίου είναι κατά βάση χρονολογική και ιστορική. Σε κάθε κεφάλαιο παρουσιάζεται το ευρύτερο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της εποχής, οι θέσεις και οι παρεμβάσεις του Ζολώτα, καθώς και η επιδραση του στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κεφάλαια που αφορούν τη μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας και το αναπτυξιακό υπόδειγμα της περιόδου 1953-1973. Πρόκειται για την πιο επιτυχημένη ίσως περίοδο της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας, κατά την οποία η χώρα πέτυχε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, σταθερότητα τιμών και σημαντική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Η ανάλυση του συγγραφέα είναι εξαιρετικά ιεραρχημένη και αναδεικνύει με σαφήνεια τον καθοριστικό ρόλο του διαδραματίστη ο Ζολώτας στην εδραίωση ενός συνεκτικού πλαισίου οικονομικής πολιτικής.

Η δική μου προσέγγιση, όπως έχει αναπτυχθεί σε πρόσφατες μελέτες μου και ιδίως στο βιβλίο «Πριν και μετά τη Μεταπολίτευση: Θεοί, Πολιτικά και Οικονομία στην Ελλάδα» (Gutenberg, 2024), αποδίδει μεγαλύτερη εμφαση στον ρόλο των θεσμών και των διεθνών εξελίξεων. Από δεν μειώνει τη σημασία της προσωπικής συμβολής του Ζολώτα. Αντιθέτως, θεωρώ ότι η μεγάλη του προσφορά ήταν πως, ως ώριμος και ανοικτός σε νέες ιδέες οικονομολόγος, συνέβαλε αποφασιστικά στη μεταφορά και εμπέδωση στην Ελλάδα των κυρίαρχων μεταπολεμικών αντιλήψεων για τη νομοματική σταθερότητα, τη δημοσιονομική πειθαρχία, την ενίσχυση των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων και τον αναπτυξιακό ρόλο του κράτους.

Η επιτυχία της μεταπολεμικής ελληνικής οικονομίας δεν υπήρξε ένα απομονωμένο «ελληνικό θαύμα». Εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της ανοικοδόμησης της Δυτικής Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με τη στήριξη του Σχεδίου Μάρσαλ και του ασημιτισμού του Bretton Woods. Η Ελλάδα ακολούθησε τις ίδιες βασικές αρχές που υιοθέτησαν και οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες: σταθερό νομικό, ισοσκελισμένα δημοσία οικονομικά, προώθηση των επενδύσεων, αύξηση των αποταμιεύσεων και σύνδεση των μισθών με την παραγωγικότητα. Ο Ζολώτας υπήρξε ο κύριος εκφραστής και

Πάντοτε υπέρμαχος της σταθερότητας και της ευρωπαϊκής προοπτικής

θεματοφύλακας αυτής της στρατηγικής. Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά εκείνης της περιόδου ήταν ότι, για πρώτη φορά στη νεότερη ελληνική ιστορία, οι επενδύσεις χρηματοδοτήθηκαν κυρίως από εγχώριες αποταμιεύσεις και όχι από εξωτερικό δανεισμό. Η εξέλιξη αυτή επέτρεψε τη διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας και απέτρεψε την επανάλυση κρίσεων χρέους, που είχαν σφραγίσει προηγούμενες περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Η νομισματική και πιστωτική πολιτική, στην οποία ο Ζολώτας είχε καθοριστικό ρόλο, συνέβαλε αποφασιστικά στην επίτευξη αυτού του στόχου.

Το μεταπολεμικό υπόδειγμα ανάπτυξης, παρά την επιτυχία του, είχε και αδυναμίες. Βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην υποκατάσταση εισαγωγών και σε επενδύσεις σε προστατευόμενους κλάδους, χωρίς να δημιουργηθούν επαρκώς ισχυρές εξαγωγικές επιχειρήσεις και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς. Όταν μειώθηκε η δασμολογική προστασία και η χώρα εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, πολλές ελληνικές επιχειρήσεις αποδείχθηκαν ευάλωτες. Παράλληλα, δεν αναπτύχθηκαν επαρκείς κοινωνικοί και θεσμικοί μηχανισμοί συνείδησης, ικανοί να διαχειριστούν τις ανάγκες προσαρμογής.

Μετά τη Μεταπολίτευση, και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα απομακρύνθηκε από τις αρχές που είχαν θεμελιώσει τη μεταπολεμική της επιτυχία. Η έμφαση μετατοπίστηκε από την ανάπτυξη και τη σταθερότητα προς την αναδιανομή εισοδήματος. Η δημοσιονομική και νομισματική πειθαρχία χαλάρωσε, ο πληθωρισμός παρέμεινε υψηλός, οι αποταμιεύσεις και οι επενδύσεις μειώθηκαν και οι εξωτερικές ανισορροπίες διευρύνθηκαν. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε, με χρονική υστέρηση, στη μεγάλη κρίση του 2010.

Ο Ζολώτας υπήρξε πάντοτε υπέρμαχος της σταθερότητας και της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας. Η σύντομη θητεία του ως πρωθυπουργού, σε μια περίοδο έντονης πολιτικής αβεβαιότητας, επιβεβαίωσε το κύρος, την ευθύνη και τη μετριοπάθειά του. Το βιβλίο αναδεικνύει εύστοχα αυτή τη διττή του ιδιότητα: του διακεκριμένου επιστήμονα και του δημόσιου λειτουργού με αξιοσημείωτη ιστορική αποστολή.

Αν ο Ξενοφών Ζολώτας βρισκόταν σήμερα ανάμεσά μας, πιστεύω ότι θα αναγοριζόταν σημαντική πρόοδο που έχει επιτευχθεί μετά την πρόσφατη κρίση, αλλά θα υπογράμιζε ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σοβαρές διαρθρωτικές προκλήσεις: το δημογραφικό πρόβλημα, τη χαμηλή παραγωγικότητα, το επενδυτικό έλλειμμα, την ανεπαρκή αποταμίευση και την υπερβολική εξάρτηση από μη διεθνώς εμπορεύσιμους κλάδους. Θα τόνιζε την ανάγκη για μια μακροπρόθεσμη στρατηγική που θα στηρίζεται στην αύξηση των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων, στην ενίσχυση των εξαγωγικών δραστηριοτήτων και στην προώθηση της καινοτομίας και της τεχνολογικής πρόοδου.

Θέλω να συγχαρώ θερμά και από εδώ τον Σωτήρη Ριζά για το εξαιρετικό αυτό έργο. Πρό-

κειται για ένα βιβλίο που φωτίζει όχι μόνο την προσωπικότητα και το έργο του Ξενοφώντος Ζολώτα, αλλά και τις βαθύτερες δυνάμεις που διαμόρφωσαν τη σύγχρονη ελληνική οικονομία. Είναι ένα βιβλίο που αξίζει να διαβαστεί από όλους όσοι ενδιαφέρονται για την οικονομική ιστορία, την οικονομική πολιτική και τη σύγχρονη πορεία της χώρας μας. Εύχομαι να είναι πραγματικά καλοτάξιδο.

Ο Γιώργος Αλογοσκούφης είναι μόνιμος καθηγητής Οικονομικής Επιστήμης στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και πρώην υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών

Ο Ξενοφών Ζολώτας με την Ελίζαμπετ Τέιλορ σε δεξίωση προς τιμήν της στην Αθήνα το 1958

Ο Ξενοφών Ζολώτας της οικονομίας, των ιδεών και της πολιτικής

Οι πρώην υπουργοί Οικονομίας και Οικονομικών

Γιώργος Αλογοσκούφης και Γιώργος Χουλιαράκης

αποτιμούν τη Βιογραφία του διακεκριμένου οικονομολόγου

που φέρει την υπογραφή του ιστορικού Σωτήρη Ριζά και

κυκλοφορεί από τις εκδόσεις της Τράπεζας της Ελλάδος

Σωτήρης Ριζάς
Ο ΞΕΝΟΦΩΝ
ΖΟΛΩΤΑΣ ΚΑΙ Η
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ

Εκδ. Τράπεζα της
Ελλάδος (Κέντρο
Πολιτισμού, Έρευνας
και Τεκμηρίωσης),
σελ. 364

Οικονομική ιστορία

ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΚΗΣ

Το βιβλίο του Σωτήρη Ριζά για τον Ξενοφώντα Ζολώτα δεν αποτελεί απλώς μια εξαιρετική βιογραφία ενός κορυφαίου Έλληνα τεχνοκράτη. Είναι ταυτόχρονα μια ερμηνεία της μεταπολεμικής ελληνικής οικονομικής ιστορίας, των θεσμικών προϋποθέσεων της ανάπτυξης, αλλά και των ορίων του ίδιου του μεταπολεμικού αναπτυξιακού υποδείγματος. Μέσα από τη διαδρομή του Ζολώτα φωτίζονται οι μεγάλες καρπές της ελληνικής οικονομίας: η ανασυγκρότηση μετά τον πόλεμο και τον εμφύλιο, η περίοδος της ταχείας ανάπτυξης, η κρίση του στασιμοληθωρισμού της δεκαετίας του 1970 και η ατελής μετάβαση προς ένα νέο διεθνοποιημένο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής.

Η δημόσια παρουσία του Ζολώτα μπορεί να ιδωθεί μέσα από τρεις διακριτές φάσεις: τις

Ενσάρκωσε τις δυνατότητες και τις αντιφάσεις του μεταπολεμικού εκσυγχρονισμού

δύο θητείες του ως διοικητή της **Τράπεζας της Ελλάδος** (1955-1967 και 1974-1981) και τη βραχύβια πρωθυπουργία του το 1989-1990. Οι δύο πρώτες περιόδους είναι και οι σημαντικότερες, καθώς συνδέονται άμεσα με τη διαμόρφωση, αλλά και αργότερα με την κρίση, του μεταπολεμικού καθεστώτος οικονομικής σταθερότητας.

Η πρώτη θητεία του στην **Τράπεζα** της Ελλάδος συμπίπτει με τη θεματικότερη φάση οικονομικής ανόδου στη νεότερη ελληνική ιστορία. Το πραγματικό κατά κεφάλιν ΑΕΠ αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό άνω του 6%, η ελληνική οικονομία μετασχηματιζόταν διαρθρωτικά και η χώρα σταδιακά σιנקέινε προς το ευρωπαϊκό επίπεδο εισοδήματος και παραγωγικότητας. Η ανάπτυξη αυτή στηριζόταν σε ένα σχετικά συνεκτικό καθεστώς οικονομικής πολιτικής: στη συμμετοχή στο σύστημα του Bretton Woods και στη σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής, στη δημοσιονομική πειθαρχία, στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων και στη δημιουργία ενός σταθερού – αλλά ιδιαίτερα αυταρχικού – πολιτικού και θεσμικού περιβάλλοντος επίλυσης των κοινωνικών και πολιτικών ανταγωνισμών που όμως εξασφάλιζε προβλεψιμότητα για τις επενδύσεις. Η Ελλάδα διέθετε πλέον αυτό που ο Moses Abramovitz ονόμαζε «social capabilities»: τις θεσμικές, οργανωτικές και πολιτικές προϋποθέσεις που επιτρέπουν σε μια χώρα να απορροφά και να αξιοποιεί τεχνολογίες και παραγωγικά πρότυπα που έχουν αναπτυχθεί αλλού.

Η συμβολή του Ζολώτα υπήρξε καθοριστική όχι επειδή δημιούργησε ο ίδιος τις ιστορικές προϋποθέσεις της ανάπτυξης, αλλά επειδή υπήρξε ο κατεχονήν εκφραστής και θεσμικός εγγυητής τους. Ο τεχνοκρατικός του λόγος συμπύκνωνε και νομιμοποιούσε το πνεύμα της εποχής: σταθερότητα, εκβιομηχάνιση, άμεσες ξένες επενδύσεις, ευρωπαϊκός προσανατολισμός. Η παρουσία του στην **Τράπεζα της Ελλάδος** λειτουργούσε ως παράγοντας αξιοπιστίας για το κράτος, τις αγορές και τους ξένους επενδυτές σε μια χώρα που μόλις είχε εξέλθει από μία δεκαετία πολέμου, κατοχής και εμφυλίου.

Ταυτόχρονα, όμως, ακριβώς εδώ εντοπίζονται και τα όρια της αντίληψής του.

Ο Ζολώτας αντιλήφθηκε με μεγάλη σαφήνεια τις προϋποθέσεις της μεταπολεμικής ανάπτυξης, αλλά λιγότερο καθαρά τα μακροχρόνια όρια του ίδιου του αναπτυξιακού μοντέλου. Η ελληνική βιομηχανία αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό υπό συνθήκες προστατευτισμού, φθηνής εργασίας, διοικητικών παρεμβάσεων, πολιτικών περιορισμών και εισαγόμενης τεχνολογίας. Η χώρα πέτυχε εντυπωσιακή μεγέθυνση, αλλά όχι αντίστοιχο βάθος τεχνολογικού και θεσμικού μετασχηματισμού. Δεν δημιουργήθηκαν επαρκείς μηχανισμοί καινοτομίας, παραγωγικής αναβάθμισης και βιώσιμης επίλυσης των κοινωνικών ανταγωνισμών καθώς οι αυταρχικές μορφές κοινωνικής και πολιτικής πειθαρχίας που στήριζαν το μεταπολεμικό μοντέλο άρχισαν να εξαντλούνται ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 με την εκλογή του Γεωργίου Παπανδρέου στην πρωθυπουργία τον Φεβρουάριο του 1964.

Η δεύτερη θητεία του στην **Τράπεζα** της Ελλάδος, μετά το 1974, αποκτά ιδιαίτερη σημασία επειδή συμπίπτει με την κρίση του μεταπολεμικού μακροοικονομικού υποδείγ-

ματος. Η κατάρρευση του Bretton Woods, οι πετρελαϊκές κρίσεις και ο στασιμοληθωρισμός αποσταθεροποίησαν τις δυτικές οικονομίες, ενώ στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης κατέρρεαν οι παλαιοί αυταρχικοί μηχανισμοί κοινωνικής και πολιτικής πειθαρχίας.

Ο Ζολώτας επέστρεψε σε μια εποχή κατά την οποία το παλιό καθεστώς σταθερότητας είχε αποσυντεθεί, χωρίς όμως να έχει ακόμη διαμορφωθεί το νέο θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο της σύγχρονης νομισματικής πολιτικής. Οι έννοιες της αξιοπιστίας της νομισματικής πολιτικής, της σημασίας της ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών και της ακύρωσης των πληθωριστικών προσδοκιών δεν είχαν ακόμη επικρατήσει. Αντίθετα, κυριαρχούσε ακόμη η αντίληψη ότι οι κυβερνήσεις μπορούσαν να επιλέξουν έναν επιθυμητό συνδυασμό πληθωρισμού και ανεργίας μέσω της καμπύλης Phillips. Προσπάθησε έτσι να υπερασπιστεί τη νομισματική σταθερότητα σε μια εποχή όπου ούτε η θεωρία ούτε οι θεσμοί παρέιχαν τα εργαλεία που θεωρούμε σήμερα αυτονοήτα.

Υπό αυτή την έννοια, η δεύτερη θητεία του

έχει ιδιαίτερη ιστορική σημασία όχι επειδή απέτρεψε τον πληθωρισμό – κάτι που πιθανότατα υπερέβαινε τις δυνατότητες της εποχής –, αλλά επειδή ανέδειξε τα όρια του παλαιού μεταπολεμικού υποδείγματος και προανήγγειλε τη μετάβαση προς το νέο καθεστώς νομισματικής αξιοπιστίας που θα κυριαρχούσε διεθνώς από τη δεκαετία του 1990 και μετά.

Η τρίτη περίοδος της δημόσιας παρουσίας του, ως πρωθυπουργού της οικονομικής μεταβατικής περιόδου του 1989-1990, είχε περισσότερο μεταβατικό χαρακτήρα. Μέσα σε συνθήκες υψηλού πληθωρισμού, δημοσιονομικών ελλειμμάτων και πολιτικής κρίσης, ο Ζολώτας λειτουργούσε κυρίως ως παράγοντας θεσμικής και διεθνούς αξιοπιστίας, συμβάλλοντας στη διατήρηση στοιχειώδους οικονομικής σταθερότητας και στην προώθηση της λογικής της δημοσιονομικής εξυγίανσης και της ευρωπαϊκής νομισματικής προοπτικής. Σημαντική υπήρξε η Έκθεση Αγγελσπούλου, η οποία συντάχθηκε επί πρωθυπουργίας του και προανήγγειλε τη στρατηγική οικονομικής προσαρμογής που θα κυριαρχούσε στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 και θα συνδεόταν αργότερα με την πορεία προς την ΟΝΕ.

Συνολικά, ο Ξενοφών Ζολώτας υπήρξε ίσως ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της μεταπολεμικής ελληνικής οικονομικής τεχνοκρατίας. Η ιστορική του σημασία έγκειται στο ότι ενσάρκωσε με συνέπεια τόσο τις δυνατότητες όσο και τα όρια και τις αντιφάσεις του ελληνικού μεταπολεμικού εκσυγχρονισμού.

Ο Γιώργος Χουλιάρakis είναι σύμβουλος Διοίκησης στην **Τράπεζα** της Ελλάδος, πρώην υπουργός

Ο Ξενοφών Ζολώτας στην είσοδο της Τράπεζας της Ελλάδος